

ԱՄԱՆԱԳՐԻԳՈՐՅԱՆ
«Գրիգոր Նարեկացի» համալսարան

ԱՐՑԱՆՅԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ ԶՈՐԻ ԲԱԼԱՅԱՆԻ ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՆՈՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Արցախյան շարժման ջահակիրներից է գրող- հրապարակախոս, ազգային գործիչ, Արցախի հերոս Զորի Բալայանը, ով իր ողջ էությանը Արցախի հետ էր շարժման տարբեր փուլերում և այդ սրբազան գործում իր ծանրակշիռ ներդրումն է ունեցել: Գրող- հրապարակախոսը Ղարաբաղյան հարցով հանդես է եկել բազմաթիվ հրապարակախոսական ելույթներով, հոդվածներով, առանձին գրքերով: Նրա՝ Ղարաբաղյան շարժման մասին գրած առաջին գործը կրում է «Հայկաշեն» խորագիրը: Հեղինակը գրքում ներկայացնում է պատմական այն շարժառիթները, որոնցից սկիզբ է առել պատերազմը: Նախաբանի մեջ Զ.Բալայանը անհրաժեշտ է համարում ազգի փրկության ծրագրի մշակումը: Եվ հենց «Հայկաշեն»-ը նա համարում է իր ծրագիրը, որում շարադրում է դրա հիմնական դրույթները: Գրողի վկայությամբ գիրքը գրվել է «մինչև Ղարաբաղյան բռնկումը, մինչև 1988թվականի փետրվարի 20-ը»: Սակայն, երբ սկսվեց Ղարաբաղյան շարժումը, «երբ միանգամից փոխվեց հայը, նրա մտքերն ու հոգեբանությունը», փոխվեցին նաև գրողի հայացքներն ու հոգեբանությունը:

Անդրադառնալով հայ ժողովրդի ճակատագրին՝ Զ. Բալայանը ժամանակի հրամայականից ելնելով ուրվագծում է նրա հետագա ընթացքը, գրելով. «Այսօր, ինչպես երբեք ժողովուրդը պետք է ճանաչի իրեն, քանզի այսօր այլևս ուրիշ է մեր ժողովուրդը: Ապրել է ութսունութի փետրվարը: Ղարաբաղյան գաղափարի շուրջ համախմբվելու բերկրանքը և Սումգայիթի ողբերգությունը: Ուրիշ է այսօր ժողովուրդը: Հոգնել է ո՛չ իր անվերջանալի ցավերից, զրկանքներից, տանջանքներից ու աղետներից: Նա հոգնել է խաբեություններից, խաբվելուց: Եվ երբեք չպետք է իրեն թույլ տա խաբվել նորից: Ոչ մի խնդրում: Ուստի հարկ է ծրագրավորվի դեպի հստակ նպատակ»¹:

Իր ծրագրում ազգային գործիչը բազմիցս դիմում է ժողովուրդ հասկացությանը՝ հավատալով նրա միասնական ուժին ու վճռականությանը: Այս առումով հեղինակը Ղարաբաղյան շարժումը համարում է հայոց համազգային զարթոնքի սկիզբը: Զ. Բալայանն ինքն այդ օրերին խոստովանել է. «Ես չեմ կարող լռել, երբ ողջ էությանս մեջ աղաղակում է Ղարաբաղը»²: Միևնույն ժամանակ նա կարևորում է իր անձի դերն ու առաքելությունը ժողովրդի փրկության գործում և խոստովանում, որ

¹ Զ. Բալայան, Հայկաշեն, «Արևիկ» հրատ., Երևան, 1990, էջ 10:

² Նույն տեղում, էջ 12:

Ղարաբաղյան շարժումը հանդիսացել է մարդու իր կայացման և հրապարակախոսի իր ծննդյան սկիզբը: «Այդ ժամանակ էր, որ մեկնընդմիշտ հասկացա՝ սրանից հետո իմ կյանքն այլևս ուրիշ հունով է ընթանալու: Եվ հարկավոր է տանջալից պայքարով իմ միջից կաթիլ առ կաթիլ դուրս մղել ստրուկին...»³, - գրում է հեղինակը:

Արցախյան շարժման գործում ունեցած Զ.Բալայանի բացառիկ դերի ու նշանակության մասին գրել է ակադեմիկոս Սերգեյ Սարինյանն իր «Շարունակվող լեզենդը» մենագրության մեջ: Այստեղ գրականագետը հանգամանորեն քննության է առել ազգային գործիչ, գրող, հրապարակախոս, Արցախի հերոս Զորի Բալայանի մեծածավալ գործունեությունն ու ստեղծագործությունները: Ս. Սարինյանը բավականին բարձր է գնահատել գրողի գրական, հասարակական, քաղաքական գործունեությունն ու արժևորել նրա գրական վաստակը: Նա դիպուկ է բնորոշել Զ.Բալայանին, գրելով. «Անհանգիստ հոգի է, «արկածախնդիր» ճանապարհորդ: Ամեն ինչի մեջ որոնում է փիլիսոփայականը, ուր շարժումն անվերջ է, և տարածությունն՝ անեզր»⁴: Մեր ժամանակների մեծագույն գեղագետն ու մտածողն ընդգծում է, որ հենց Զ.Բալայանի ջանքերով է հաջողվել հետաքրքրություն առաջացնել արցախյան հարցի վերաբերյալ: Գրող- հրապարակախոսի գրած՝ Ղարաբաղի օրհասական վիճակը ներկայացնող նամակը Բ.Ելցինին, անուրանալի մեծ դեր է ունեցել: Վիկտոր Կրիվոպոլսկովը իր «Խռովահույզ Ղարաբաղ» գրքում վկայում է, որ այդ նամակը փոխել է Ելցինի «պատկերացումները Ղարաբաղի և Ղարաբաղյան շարժման մասին»:

Զ.Բալայանը արցախյան շարժման ակունքները տեսնում է անցյալում, այս առումով կարևորենք գրողի հրապարակախոսության աղբյուրագիտական նշանակությունը: Ինչպես գրականագետ Ս.Սարինյանն է նկատում. «Ուշագրավ է, որ Զորի Բալայանը Ղարաբաղի հարցը դիտում է ոչ միայն տեղային-ազգային, այլև Ռուսաստանի պետական շահերի տեսակետից, և այս առումով նա տարօրինակ է համարում, որ հաճախ պետական ատյաններում խորապես չեն գիտակցում պանթուրքիզմի նկրտումները Ռուսաստանի դեմ, չէ՞ որ ռազմականացված Թուրքիայի պետական քաղաքականությունն ամենից առաջ ուղղված է հենց «իրենց մեծագույն թշնամու՝ Ռուսիայի» դեմ, ինչպես բացահայտորեն ասված է պանթուրքիզմի ծրագրային փաստաթղթում»⁵: Գրողը հենց պանթուրքիզմի ծրագրային շարունակությունն է համարում ազերների վարած քաղաքականությունն Արցախում: Արցախյան հարցը ազգային գործիչը դիտում է միջազգային դաշտում, որովհետև պանթուրքիզմի ճանապարհին անհաղթահարելի արգելք էր հանդիսանում Ղարաբաղը: Հետևաբար, նա գտնում է որ հարցի լուծումը պետք է սկսել Ղարաբաղից:

³ Նույն տեղում, էջ 386:

⁴ Ս. Սարինյան, Շարունակվող լեզենդ, «Ամարաս» հրատ., Երևան, 2008, էջ 63:

⁵ Նույն տեղում, էջ 156:

«Հայկաշեն»-ում արծարծված են նաև ժամանակի մի շարք հարցեր՝ պանթուրքիզմ, Սիյուռք, եկեղեցի, կուսակցություններ, դիվանագիտական կապեր, էկոլոգիա, որոնք ընդհանրության մեջ փոխկապակցված են և պայմանավորում են արցախյան շարժման սկիզբն ու ընթացքը:

Գրքում, ընդգծելով Ադրբեջանի վարած հակահայկական քաղաքականությունը, հեղինակը պարզ ու անսքող կերպով ներկայացնում է նաև ԽՍՀՄ ղեկավարների անտարբերությունը, ավելին՝ նրանք իրենց գործուն միջամտությունն ու աջակցությունն են ցուցաբերել այդ անարդար գործում: Մարտիկ- գրողը ազգին միասնության ու պայքարի կոչ է անում ու խորհուրդ տալիս դասեր առնել պատմությունից, չկրկնել անցյալի սխալները:

«Հայկաշեն»-ի ծրագրային գաղափարները վեր են ածվում գործնական մաքառումների: Այդ թեժ օրերի փաստավավերագրությունն է Զ.Բալայանի «Դժոխք և դրախտ» գիրքը, որը նվիրված է Արցախի ազգային- ազատագրական պայքարին՝ «Ղարաբաղյան շարժում» անունով: Իր ժողովրդի հետ «սոցիալական երկրաշարժի էպիկենտրոնում» հայտնված գրող- հրապարակախոսը պատմում է «պատերազմի առօրյայի մասին, որը ներառում է լույսը, դրախտը, դժոխքը, կյանքը և մահը»:

Առաջաբանում հեղինակը գրում է. «Գիրքն իր կառուցվածքով ինչ-որ բանով ծիածան է հիշեցնում՝ կազմված օրագրի թերթիկների խճապատկերներից: Դա իրադարձությունների ժամանակագրությունն է: Համեմայնդեպս, ես բոլորովին չեմ ջանացել հետևել ժամանակագրական սկզբունքներին: Խոսքը, ավելի շուտ Ղարաբաղյան շարժման ընթացքին վերաբերող խոհերի մասին է, որոնք հենց սկզբից հենվում էին մեր ժողովրդի ոգու վրա»⁶: Հիրավի, այստեղ էլ գրող- հրապարակախոսը փորձում է «մեկնաբանել Ղարաբաղի ոգու բացառիկության գաղտնիքը, պատասխանել այն հարցին, թե ինչ բան է հենց այդ ոգին»: Զ.Բալայանի համար «ղարաբաղյան ոգին» բացահայտվում է որպես ֆենոմեն:

Գրքում գրողը խորհում է Ղարաբաղյան շարժման ակունքների մասին, որոնք անչափ հոգեցունց են ու ազդեցիկ. «Գուցե դա սկսվեց այն օրը, երբ ազերի վանդալները բուլդոզերով ոչնչացրին Մեծ Հայրենականում զոհված իմ հայրենակից զինվորների հուշարձանը, որ կանգնեցված էր Դաշքեսանի շրջանի Բանանց գյուղում: Իսկ գուցե սկսվեց, երբ գլխին հասցված կացնի հարվածով ուղղակի ակոսի մեջ սպանեցին ութսունամյա հողագործին: Գուցե այն օրը, երբ Ղարաբաղցի ազերի ուսուցիչը և նրա համախոհները գլխին մեխեր գամելով ու աչքերը հանելով տանջամահ արին ութամյա տղային: Երբեմն էլ միտս է գալիս այն օրը, երբ վեց հոգի բռնաբարել, անպատվել էին տասնվեցամյա հայ աղջկան ու զոհի դիակը նետել հայերի ցեղասպանության և Մեծ Հայրենականում զոհվածների հիշատակին Ստեփանակերտում կանգնեցված հուշարձան – համալիրի հավերժական կրակի վրա»⁷:

Այս ոճրագործությունների դրսևորումները պատմության հետևանք

⁶ Զ. Բալայան, Դժոխք և դրախտ, Երևան, 1995, էջ 6:

⁷ Նույն տեղում, էջ 9:

են, երբ Խորհրդային Միությունը մասնատելով Հայաստանի աշխարհագրական ամբողջությունը՝ Լեռնային Ղարաբաղն ու Նախիջևանը բռնակցում է Ադրբեջանին՝ որպես ինքնավար միավորներ: Ահա այստեղից է սկիզբ առնում Ղարաբաղյան շարժումը:

Ջ. Բալայանը իր խոր ու վերլուծական մտքով որոնում է ճշմարտությունը և այդ ճշմարտությունը բացահայտում պատմության փորձից ելնելով: «Ղարաբաղյան շարժումը,-մեկնաբանում է գրողը,- ես երբեք չեմ ընկալել բացառապես միայն աշխարհագրական Ղարաբաղի առավել ևս ԼՂԻՄ-ի շրջանակներում: Ես այն միշտ դիտել եմ որպես հայ ժողովրդի ազգային-ազատագրական շարժման ամենակարևոր փուլերից մեկը, Հայ դատի բաղկացուցիչ մասը»⁸: Այս առումով հեղինակի տեսադաշտից չեն վրիպել Հայաստանում տեղի ունեցող իրադարձությունները: «Այն ամենը, ինչի մասին գրում եմ, անմիջականորեն կապ ունի պատերազմի հետ: Հայրենական պատերազմի, որ այսօր մղվում է Ղարաբաղում: Եթե նույնիսկ թվա, թե գրում եմ ֆրանսիական հեղափոխության մասին...»⁹:

Ղարաբաղյան հարցով մարտիկ- գրողն անձամբ է զբաղվել: «Իսրայել Օրու առաքելությամբ» նա ուղևորվել է տարբեր երկրներ, հանդիպումներ ունեցել նահանգապետների, կոնգրեսականների, սենատորների, պետական գործիչների հետ, ովքեր մեր տարածաշրջանի մասին թյուր կարծիք էին կազմել մամուլի ապակողմնորոշիչ տեղեկատվություններից: Ազգային գործչի նպատակն էր իրականությունը ներկայացնել ու քաղաքակիրթ հանրության ուշադրությունը սևեռել արցախցիների հանդեպ տարվող վայրագությունների ու արյունալի կոտորածների վրա՝ ակնկալելով օգնություն ու միջամտություն: Նրա գործունեությունն առավել ակտիվ բնույթ է ստանում, երբ ընտրվում է ԽՍՀՄ ժողովրդական պատգամավոր: 1988թ., Շարժման հենց առաջին օրերին, Ջ.Բալայանը բանաստեղծուհի Սիլվա Կապուտիկյանի հետ միասին հանդիպումներ են ունենում Մ.Գորբաչովի հետ: Նա համոզվում է, որ Ղարաբաղյան հարցը չի լուծվելու խաղաղ պայմաններում և անհրաժեշտ է հույսը կտրել վերևներից ու պատրաստվել պատերազմի: Ի նշան բողոքի Ղարաբաղի սահմանադրական իշխանությունը վերացնելու Գորբաչովի որոշման՝ գրող-իրապարակախոսը «Մոսկվա» հյուրանոցի իր համարում հայտարարում է քաղաքական հացադուլ: Այդ քաղաքական հացադուլին միանում են նաև հայտնի գիտնական, ակադեմիկոս Վիկտոր Համբարձումյանը, ԽՍՀՄ ժողովրդական արտիստ Սոս Սարգսյանը և ուրիշներ: «Մենք,- գրում է Բալայանը,- ուղղակի դատապարտված ենք ոչ միայն երկարատև պայքարի, այլև վերջնական հաղթանակի, ինչքան էլ պայքարի ընթացքում լինեն տակտիկական պարտություններ ու անհաջողություններ: Վերջնական պարտությունը կլինի մեր պատմության

⁸ Նույն տեղում, էջ 586:

⁹ Նույն տեղում, էջ 13:

վերջը: Ահա թե ինչու մենք դատապարտված ենք վերջնական հաղթանակի»¹⁰:

Գրող- հրապարակախոսի խորհրդածությունների ու գործունեությունների առանցքը Արցախն է: Հայրենանվեր գործիչն ամենուր է՝ թե՛ ժողովրդի համախմբման ու ոգեշնչման գործում, թե՛ միջազգային դիվանագիտական դաշտում և թե՛ ռազմի դաշտում: Դրա վկայությունն է նրա գեղարվեստական հրապարակախոսությունը: Այսպես, ինչպես նշում է Ջ. Բալայանը, «Դժոխք և դրախտ» գիրքը ինքը գրել է Արցախի խրամատներում, գրել է ճշմարտությունը, և «թող բարձր չինչի՝ դաժան ճշմարտությունը»:

Ժամանակագրության էջերի, պարբերությունների կիզակետում մարտիկ-գրողն է, ում շուրջն էլ ծավալվում են գործողությունները, որոնք նա նեկայացնում է ամենայն ճշմարտությամբ ու մանրամասնությամբ՝ իր խոսքն համեմելով հայտնի մեծերի փիլիսոփայական մտքերով ու տրակտատներով:

Գիրքը հագեցած է իրական դեպքերով ու հետաքրքիր տեղեկատվություններով: Այն պարունակում է մարդկային իրական կերպարների մի հսկա շղթա, որոնք հետաքրքիր սյուժեներ են հյուսում պատումի մեջ: Հենց նրանք են մարմնավորում շարժումն ու միասնականության ոգին:

Հեղինակը ներկայացնում է արցախյան շարժման հերոսներին ու նրանց անձնվեր գործունեությունը, նրանց, ովքեր իրենց անմնացորդ նվիրումն են բերել հայրենիքի ազատագրման գործում:

Պատերազմական ծանր ու սուղ պայմաններին, Ջ.Բալայանը կարևորում է սփյուռքահայերի ցուցաբերած նյութական և բարոյական մեծ օժանդակությունը արցախցիներին:

Գրքի էջերում պատկերված են պատերազմական դաժան օրերի անչափ սրտառուչ և հոգեցունց տեսարաններ: Պատերազմը իր ամենակարող մահաբեր շնչով ավերում է ազատամարտիկ զինվոր Սամվել Ավագյանի տունն ու ընտանիքը: Ռմբակոծության հետևանքով հիմնովին մոխրանում է նրա տունը, տան մեջ զոհվում են երկու զավակներն ու հղի կինը: Ազատամարտիկ զինվորը հային հատուկ դիմացկնությամբ ու համառությամբ շարունակում է ապրել, և ոչ միայն: Նա մտածում է, որ ինքը կշարունակի կռվել և ապա կկառուցի իր տունը: Գրքում Ջ.Բալայանը սրտի ցավով է խոսում մարադացի Արշավիր և Ջոյա Սարգսյանների ողբերգության մասին՝ ընդգծելով Ղարաբաղյան ոգու անպարտելիությունը: Պատերազմի ընթացքում նրանց հինգ որդիներից երեքը զոհվում են: Ջավակներից Կամոյին թուրք-ազերիները ինսուլերկու թվականի ապրիլի տասին կենդանի-կենդանի այրել են խարույկի վրա, ապա գլխատել են ածխացած մարմինը: Երկրորդ որդին՝ Շամոն, զոհվում է նույն տարվա հուլիսին: Երրորդը՝ Գագիկը, զոհվում է օգոստոսին: Հեղինակը գրում է. «Այդ մարդկանց աչքերին նայել էր պետք, զգալու համար Ղարաբաղի ցավը: Կորցնելով որդիներին, զրկվելով տնից,

¹⁰ Տե՛ս «Ուրարտու» ռուսերեն շաբաթաթերթը, 1997, թիվ 27:

որտեղ տասնյակ որդիներ էին դաստիարակել, նրանք հանդիմանանքի նշույլ անգամ չէին արտահայտում»¹¹:

Գրող- հրապարակախոսը նման շատ խիզախություններ է արձանագրում, միաժամանակ քննության առնում արցախյան ոգու անառիկության ու անկոտրուն կամքի դրսևորման բացառիկությունը: Զ.Բալայանը հավատում է վերջնական հաղթանակին, քանզի կա ժողովուրդ և այդ ժողովրդի մեջ հիմնավորված ամուր հավատ և անկոտրուն ոգի:

Ներկայացնելով պատերազմական արյունալի առօրյան, երկարատև շրջափակում ապրած հայ ժողովրդի դժվարին կացությունը՝ ցավով է գրում, թե ինչպես է դրախտային անկյուն Ղարաբաղը թշնամուկողմից վերածվում դժոխքի:

«Դժոխք է: Իսկական դժոխք է: Այնուամենայնիվ երևի ինչ-որտեղ այսօր Ղարաբաղցու կյանքը տարբերվում է դժոխքից, քանի որ, ասում են, այնտեղ կա նաև խուճապ: Ղարաբաղում խուճապ չկա», քանի որ, ըստ Բալայանի այդ երևույթը անհամատեղելի է Ղարաբաղյան ոգուն, որովհետև նա հոգեպես անընկճելի է և ամենակարևորը ամուր է կանգնած իր արմատներին: Այստեղից էլ հետևություն. այն ազգերին է վիճակված լինելու մեծ, «որոնք մշակութային զարգացման ընթացքում պատմականորեն մշտապես ձևափոխվել են, կարողացել են ստեղծել սոցիումի բացառիկ ինքնատիպ մոլուշ»¹²:

Ազգային գործիչը քաղաքակիրթ աշխարհի ուշադրությունը հրավիրում է հայերի հանդեպ տարվող վայրագություններին ու արյունալի կոտորածներին: Այստեղ նա ընդգծում է բարոնուհի Քերոլայն Քոքսի անունը: Լեդի Քոքսը՝ «բարության հրեշտակը և ազնվության ոգին», պատերազմական ամենաթեժ պահերին Արցախում էր, արցախցիների հետ՝ իր անանձնական նվիրումով ու նյութական մեծ օգնությամբ:

Զ. Բալայանի ջանքերի շնորհիվ մեր ցավին արձագանքում է նաև ռուս մտավորականությունը: Նրանցից՝ Անդրեյ Նույկինը, Գալինա Նույկինան, Յուրի Չեռնիշենկոն, Թիմուր Գալդարը, Վալենտին Օսկոցկին և այլք անձամբ են գալիս դեպքի վայր, տեղում ծանոթանում իրավիճակին: Նրանք, իրենց տեսածը արձանագրելով իրենց ստեղծագործություններում, անաշառությամբ ներկայացրել են աշխարհին:

Պատերազմի ժամանակ կարևորելով ազգային կանոնավոր բանակի ստեղծումը, գրողը ներկայացնում է այդ գործի ռաիվիրաներին:

Զ. Բալայանի գրքում բացի հանրահայտ դեմքերից, հերոսներից ու իրադարձություններից, ներկայացված է նաև հասարակ արցախցին՝ իր կենցաղով, մենտալիտետով ու գոյատևման իր յուրահատուկ փիլիսոփայությամբ: Ազգային գործչի տեսադաշտից չեն վրիպել նաև ազգային ներքին պառակտումներն ու կուսակցական խժժությունները, որոնք մեծ վտանգ էին ներկայացնում երկրի ամբողջական կազմավորման գործում: Գեղագետ մտածողը ամենայն ճշգրտությամբ ներկայացնում է փաստերը՝ տալով նրանց գիտական հիմնավորում: Այդ իսկ պատճառով նրա խոսքը համոզիչ է և հավատում ես երևույթի ճշմարտացիությանը:

Իրադարձություններին ականատես և գործում մասնակից հեղինակը,

¹¹ Զ. Բալայան, *Դժոխք և դրախտ*, Երևան, 1995, էջ 145:

¹² Նույն տեղում, էջ 62:

մշտապես գտնվելով շարժման կիզակետում, հավատացել է, որ Ղարաբաղյան շարժումը դատապարտված է վերջնական հաղթանակի: Ջ.Բալայանը այդ փառահեղ հաղթանակի մասին գրել է. «Առանց Ղարաբաղյան շարժման, որն ազգին ոտքի կանգնեցրեց ծնկած վիճակից, Նաիրի երկրի վրա չէր բարձրացվի անկախության եռագույն դրոշմը»¹³:

Գրքի վերջաբանում Բալայանը խորհրդածու է, որ կհայտնվեն Եղիշեններ և կգրեն Ղարաբաղյան պատեագմի մասին, իսկ ժամանակակիցները, այսինքն նրանք, ովքեր շարժման ականատեսն են եղել, ապրել են այդ դաժան օրերը քանի նրանց հիշողությունները թարմ են, նրանք անհապաղ պետք է գրի առնեն Ղարաբաղյան Ավարայրի պատմություն և օրերի ժամանակագրությունը, ամեն գնով «արխիվներում հուսալիորեն պահպանել բոլոր փաստաթղթերը, որոնք պատմում են սխրագործությունների մասին. մեզ պետք են գրքեր, կամ ավելի ճիշտ՝ անկիրք փաստաթղթերի ժողովածուներ...»¹⁴, տարեգրություններ, որոնք կդառնան «հիմնային փաստաթուղթ» ապագա փիլիսոփանների, պատմաբանների ու հետազոտողների համար, իսկ որպես «ոգու զենք» որպես դաս, հոգևոր ներշնչանքի աղբյուր անհրաժեշտ են ժամանակակիցներին:

Ջ. Բալայանի «Դժոխք և դրախտ» գիրքը արցախյան ազգային-ազատագրական շարժման կանթել հուշամատյանն է: Այն ունի ոչ միայն գեղարվեստական, այլև պատմաճանաչողական բացառիկ արժեք: Գրականագետ Ս. Սարինյանն այսպիսի գնահատական է տվել. «... անփոխարինելի ու անկրկնելի ուսուցարան է Ջորի Բալայանի «Դժոխք և դրախտ» «համալսարանների գիրքը»: Դա հայ մատենագրության բացառիկ հուշարձաններից է, ուր Ղարաբաղյան շարժումը՝ 20-րդ դարի ազգային-ազատագրական շարժումների պատմության ամենահիշարժան դրվագը ներկայացվում է համաշխարհային իր նշանակությամբ և աշխարհաքաղաքական անդրադարձներով...»¹⁵:

Րաֆֆին ասել է՝ մի լավ գիրք կարող է մի ազգ փրկել: Ջ.Բալայանը ընթերցողի սեղանին է դրել հանրագիտարանային նշանակության մի գիրք, որն իր մեջ ներառում է արցախյան շարժումն ու գոյամարտը:

Ջ. Բալայանի հրապարակախոսության առյուծի բաժինը նվիրված է հայ ժողովրդի ձակատագրին: Այսօր էլ մեծ հայրենասերը շարունակում է թե հոգվածներով և թե առանձին գրքերով հանդես գալ ի պաշտպանություն հայ ժողովրդի արդար դատի:

Արցախահայության ազգային-ազատագրական պայքարի՝ Ղարաբաղյան շարժման 25-րդ տարեդարձի կապակցությամբ Ջ.Բալայանը ընթերցողի սեղանին է դրել «Հայդուկը և աղջնակը»(2013) գիրքը, որը գալիս է լրացնելու գրողի բավականին հարուստ մատենադարանը: Պատմվածքը փաստարկված պատասխան է բոլոր այն հերյուրանքներին, որ ադրբեջանական քարոզչությունն, ահա քառորդ դար շարունակ տարածում է ի դեմ Ղարաբաղյան շարժման մարդասիրական էության, շարժման ակունքներում կանգնած քաղաքական ու ռազմական գործիչների մտավորականության հայտնի ներկայացուցիչների, այդ թվում, առանձնապես, շարժման տարեգիր Ջորի Բալայանի: «Հայդուկը և աղջ-

¹³ Նույն տեղում, էջ 568:

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 584:

¹⁵ Ս. Սարինյան, Շարունակվող լեզները, «Ամարաս» հրատ., Երևան, 2008, էջ 91:

նակը» պատմվածք- եղելություն է. եռալեզու՝ հայերեն, ռուսերեն, անգլերեն տարբերակներով: Ինչպես գրքի խմբագիր Վ.Հակոբյանն է բնորոշել. ««Հայդուկը և աղջնակը» իր թեմատիկ արժարժումներով ու գեղագիտական նուրբ հարցադրումներով հնչում է որպես նորույթ՝ մարդու հայացքն ուղղելով դեպի մարդու ներսը, մարդկայինը»¹⁶:

Պատմվածքի մեջ բացի պատերազմական իրադարձությունների նկարագրությունից, հեղինակը շեշտը դրել է բարբարոս թուրքի գործունի վրա: Հայր քաղաքակիրթ մարդկության առաջ ներկայանում է բարոյական ու մտավոր բարձր նկարագրով: Եթե թուրքի ձեռքը չի դողում, երբ կախում է Գետաշենցի Գագիկի աղջկան՝ փոքրիկ Նաիրային, ապա Գագիկը թուրք աղջնակից ոչ միայն վրեժ չի լուծում, այլև նրան կերակրում է, հագցնում, ողջ ու առողջ վերադարձնում ագերի ծնողներին՝ փոխանակման ժամանակ:

Ձ. Բալայանը հերոս է, լեզենդար անհատականություն, նրա գործունեությունը՝ որպես մարտիկ- գինվորի, որպես գաղափարաբանի, որպես գրող-հրապարակախոսի, անգնահատելի է: Նրա գրական ժառանգությունը մի անսպառ աշխարհ է՝ ուսումնասիրողների համար:

РЕЗЮМЕ

Арцахское движение в публицистике Зоря Балаяна

Амалия Григорян

В данной статье анализируются и оцениваются художественные публикации об арцахском движении писателя-публициста, героя Арцаха Зоря Балаяна.

В статье особое место занимают анализы книг “Айкашен”, “Ад и рай”, “Гайдук и девочка”.

Подчеркивается также активная деятельность З. Балаяна в карабахском движении.

SUMMARY

Artsakh Movement in Zori Balayan's Publicism

Amalya Grigoryan

The article presents the analysis and evaluation of Artsakh movement publications by the publicist-writer Zori Balayan.

A special place occupies the analysis of the following books "Haykashen", "Heaven and Hell", "Hayduk and the Girl".

Balayan's activity in the Karabakh's movement is highly appreciated.

¹⁶ Ձ. Բալայան, Հայդուկը և աղջնակը, «Վաչագան Բարեպաշտ» իրատ., Ստեփանակերտ, 2013, էջ 4: